

Лекція 3. Суспільство як соціально-економічна і соціокультурна система

План лекції:

1. Поняття суспільства і його системно-структурна характеристика.
2. Проблема функціонування, зміни і розвитку суспільства. Типологія товариств.
3. Соціологічний аналіз культури.

1. Поняття суспільства і його системно-структурна характеристика.

Суспільство - це складноорганізована саморозвивається відкрита система, що включає в себе окремих індивідів і соціальні спільності, об'єднані кооперативними, узгодженими зв'язками і процесами саморегуляції, самоконструювання і самовідтворення.

Суспільство - сукупність суспільних відносин людей: економічних, політичних, правових, ідеологічних, духовних та ін., які опосередковують їх соціальну діяльність.

Як складноорганізована саморозвивається суспільство має такими специфічними рисами:

1. Товариство відрізняється великою різноманітністю різних соціальних структур, систем і підсистем. Це не механічна сума індивідів, а складна система, в якій формуються і функціонують різні спільності і групи, великі і малі - племена, класи, нації, сім'ї, колективи і т.д.
2. Товариство не зводиться до складових його людей і представляє систему поза- і надіндивідуальних форм, зв'язків і відносин, які людина створює своєю активною діяльністю разом з іншими людьми.
3. Найважливішою рисою суспільства є його самодостатність, тобто здатність суспільства своєю активною спільною діяльністю створювати і відтворювати необхідні умови власного існування.
4. Человеческое суспільство відрізняє виняткова динамічність, незавершеність і альтернативність розвитку.
5. Товариство відрізняється і особливим статусом суб'єктів, що визначають його розвиток. Людина є універсальним компонентом соціальних систем, включаючись в кожну з них.

Американський учений Едвард Шилз (1911-1995 рр.) Виділяв такі риси суспільства як емпіричного феномена:

- об'єднання не є частиною будь-якої більшої системи (суспільства);

- шлюби укладаються в основному між представниками даного суспільства;
- суспільство поповнюється переважно за рахунок природного відтворення своїх членів, а не за рахунок, наприклад, міграції;
- суспільство, як правило, має територію, яку вважає своєю власною;
- суспільство має власну назву і історію;
- суспільство має власну систему управління;
- суспільство існує довше середньої тривалості життя окремого індивіда;
- суспільство об'єднує спільна культура.

Поняття «суспільства» слід відрізнити від поняття «держави», яке є соціальною (політичною) організацією і від поняття «країни», яке підкреслює територіальний аспект.

Не всі суспільства мають свої держави. Деякі держави включають в себе безліч товариств. Наприклад, в африканських країнах в рамках однієї держави існує безліч племен, кожне з яких є суспільством.

2. Проблема функціонування, зміни і розвитку суспільства. Типологія товариств.

Світ являє собою не сукупність стійких структур, а процес вічного становлення. Зміна іманентно притаманне нашому світу.

Соціальні зміни (зміни соціальних структур і соціальної поведінки) викликаються наступними факторами:

1) Навколишнє середовище - клімат, географічне розташування, природні копалини, природні катастрофи.

Клімат, а також флора, фауна і ландшафт визначають технологію видобутку засобів до існування і соціальну організацію. Наприклад, необхідність координації процесу зведення системи іригаційних споруд в долинах Нілу, Тигру і Євфрату привела до створення деспотичних держав.

Географічне положення впливає на можливість отримання нової інформації, на загрозу існуванню з боку сусідів і т. П. Наприклад, положення Північної Італії на перетині торгових шляхів привело до її розвитку.

Природні копалини визначають економіку і відповідно, соціальну структуру.

Мінойська цивілізація на Криті була зруйнована повінню і ніколи пізніше вже не відновилася - залишилися в живих стали жити племенами в невеликих населених пунктах.

2) Зміни в кількості, складі і щільності населення.

Збільшення кількості населення веде до ускладнення соціальної структури. Наприклад, спочатку давньоруські князі самі їздили збирати данину, потім з'явилися спеціальні служби для збору данини.

Старіння населення веде до скорочення числа дитячих садків і шкіл.

Збільшення щільності населення веде до появи нових соціальних інститутів. Наприклад, інституту «громадянського неуваги» - перехожі обмінюються поглядами, потім відводять погляд убік - це називається «громадянським неувагою». Люди демонструють один одному таким чином, що у них немає причини бути ворожими і уникати один одного. «Громадянське неувага» є одним з соціальних інститутів, завдяки яким існує міська територіальна спільність (люди можуть жити в містах).

3) Інновації (відкриття та винаходи).

Відкриття - примноження знання шляхом відкриття нового принципу.

Винахід - нова комбінація вже відомих елементів.

Теорія відносності Альберта Енштейна - це відкриття, створення автомобіля - винахід. Інновації змінюють технологію, відповідно змінюється соціальна структура.

4) Дифузія - проникнення елементів однієї культури в іншу культуру.

Наприклад, поширення технології виробництва пороху, призвело до зміни технології ведення воєн і полювання, що змінило соціальну структуру країн.

5) Конфлікти через ресурсів і цінностей. Наприклад, конфлікт через нафтових ресурсів і цінностей демократії привів до зміни соціальної структури Іраку.

6) Цінності і норми суспільства - сприяють підтримці одних інновацій і придушення інших. Охоче підтримуються інновації в технології, але не підтримуються зміни в духовній сфері. Винахідник нової політичної ідеї - радикал.

В рамках філософії історії та соціальної філософії були розроблені такі моделі соціальних змін.

1) Теорія еволюційного розвитку - ділиться на теорію однолинейного розвитку і теорію багатолінійного розвитку.

Відповідно до теорії однолинейного розвитку суспільства проходять в своєму розвитку одні й ті ж стадії в певній послідовності - від примітивних до цивілізованих, від простих до складних, від суспільства мисливців і збирачів до постіндустріальних. Дана теорія подібна до теорією Дарвіна про еволюційний розвиток біологічних видів в сторону їх ускладнення і пристосування до середовища проживання в ході боротьби за існування.

Критики даного підходу вказують на той факт, що в реальності не всі суспільства у своєму розвитку проходять одні й ті ж стадії.

Прихильники теорії багатолінійного розвитку стверджують, що суспільства можуть розвиватися різними шляхами і проходити в своєму розвитку різні стадії. У розвинених суспільствах медицина розвивалася поступово і це дозволило їм пристосуватися до знижується смертності і зростання населення. У країнах, що розвиваються товариства медичні технології були введені набагато швидше. Це призвело до різкого зростання населення і великому тиску на соціальні служби і природні ресурси (включаючи виробництво їжі).

2) Циклічна теорія. Прихильники циклічної теорії стверджують, що все суспільства мають свій життєвий цикл - народження, юність, зрілість, старість.

Перша світова війна змусила вчених засумніватися в еволюційний характер розвитку суспільств. Освальд Шпенглер (1880-1936 рр.) У своїй книзі «Занепад Європи» стверджував, в юності суспільство (в оригіналі він використовував поняття культури і цивілізації) більш ідеалістичне, потім воно стає матеріалістичним, росте соціальна дезінтеграція (проявляється в зростанні рівня злочинності та інших форм поведінки, що відхиляється), що є ознакою наближення занепаду. О. Шпенглер стверджував, що суспільства живуть 1000 років і Західне суспільство, народившись близько 900 г. нашої ери, має померти в ХХ столітті.

Арнольд Тойнбі (1889 - 1975 рр.) Не встановлював тимчасових рамок існування цивілізації. Він стверджував, що цивілізації виникають і розвиваються у відповідь на виклики, які можуть бути як природні (наприклад, суворий клімат), так і соціальні (наприклад, войовничі сусіди). Якщо творча меншість (інтелектуальна еліта) не може знайти відповідь на виклик або виклик занадто сильний, то цивілізація розпадається.

3) Теорія функціоналізму. Толкотт Парсонс стверджував, що суспільство є системою, яка прагне до рівноваги. Зміни одних елементів системи врівноважується зміною інших елементів системи.

Наприклад, посилення міліцією боротьби з дрібними крадіжками веде до переповнення тюрем, перевантаження державних обвинувачів і судів. Ситуацію, що створилася напруга в соціальній системі можна зняти кількома способами:

- побудувати більше в'язниць;
- знизити кількість заарештованих і (або) обвинувальних висновків;
- прискорити судові процеси, відмінивши деякі з прав ув'язнених (на);

- перекваліфікувати подібні злочини в адміністративні.

У міру розвитку суспільства відбувається 3 види соціальних змін:

а) Диференціація і спеціалізація - ускладнення соціальної організації і розподіл функцій між елементами. Наприклад, замість лікаря з'явилися - терапевт, фармацевт, стоматолог і т. П.

б) Залучення в життя суспільства спільнот, які були виключені за ознакою статі, національної приналежності, економічного становища і т. п. Напр. можливість для жінок обирати і бути обраними або ставати лікарями.

в) Виникнення цінностей, легітимують більш широке коло діяльності для окремих спільнот. Наприклад, лояльне ставлення в суспільстві до жінок, які роблять кар'єру.

Соціолог Вільям Огборн (1886 - 1959 рр.) Висунув концепцію «культурного лага», згідно з якою спочатку відбуваються зміни в матеріальній культурі і лише через деякий час відбувається зміна нематеріальної культури - виникають соціальні інститути, які регулюють використання нових технологій і зміни в соціальній системі, викликані впровадженням нової технології.

4) Теорія конфлікту.

Прихильники даної теорії стверджують, що причиною соціальних змін є протиріччя інтересів різних соціальних спільнот. Розвиток відбувається через вирішення наявних протиріч і виникнення нових.

Ральф Дарендорф стверджував:

- соціальні зміни повсюдні;
- соціальний конфлікт всюдисущий;
- кожен елемент суспільства вносить вклад в його зміну;
- кожне суспільство засноване на примусі одних членів іншими.

У соціології існує безліч типологій товариств. Типологія являє собою виділення ідеальних типів як сукупності характерних ідеалізованих ознак.

Соціологія виникла як спроба осмислити новий стан суспільства на противагу відживають старому суспільству. Огюст Конт виділяв теологічну, метафізичну і позитивну стадії розвитку духу, з якими пов'язані відповідні типи товариств. Герберт Спенсер виділяв військовий і індустріальний типи товариств. Карл Маркс називав виділяються типи товариств соціально-економічними формаціями і виділяв - первісно-общинну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну формації, говорив про прихід комуністичної і згадував

азіатську. Еміль Дюркгейм говорив про архаїчному і сучасному типах товариств.

Найбільш вдалою є типологія, в основі якої лежить спосіб видобутку засобів до існування. Від того, як люди вирішують цю проблему, залежать багато аспектів їхнього життя, включаючи соціальну структуру. У розробку даної типології великий внесок внесли соціальні антрополози. Виділяють такі типи товариств:

1) Товариство мисливців і збирачів є історично першу форму організації життя людей. Розміри даних товариств складають, як правило, до 50 чоловік. Дані суспільства постійно знаходяться в русі, так як поступово з'їдають все рослини і винищують тварин в окрузі і змушені рухатися далі в пошуках їжі. Основу соціальної організації становлять родинні і шлюбні зв'язки.

2) городницьких суспільства з'явилися близько 10 тисяч років тому. За допомогою підсічно-вогневої технології люди розчищали ділянки, за допомогою палиці-екскаватори або мотики обробляли їх. Через 2-3 роки ділянку виснажуються і співтовариство переміщалося на інше місце.

Відносна ефективність виробництва дозволила з'явитися надлишку продукції, який стає основою для:

- соціальної стратифікації на основі накопиченого багатства;
- спеціалізації економічних, політичних і релігійних ролей, так як з'явилася можливість годувати членів суспільства, не зайнятих безпосередньо добуванням їжі;
- зростання значення війни, так як можна було експропріювати накопичений надлишок продукції і взяти полонених в рабство, змусивши їх виробляти даний надлишок;

Все це в сукупності з ростом населення, викликало ускладнення соціальної структури і культури даних товариств. Дані суспільства включали до 3000 чоловік.

3) Аграрні суспільства виникли близько 5-6 тисяч років тому в долинах річок Близького Сходу. Їх виникнення пов'язане з винаходом плуга, використанням тягової сили тварин і використанням металів. Завдяки вдосконаленню техніки і технології зріс надлишок продукції, що призвело до ускладнення соціальної і політичної організації, появи великих міст, виникнення держав.

4) Індустріальні суспільства виникли в другій половині XVIII століття в ході індустріальної революції. Їх виникнення пов'язане з появою машинного виробництва, з заміною енергії тяглових тварин на енергію пара, спалювання нафти, вугілля і пізніше електрики.

5) В 80-і роки ХХ століття багато соціологів заявили про входження найбільш розвинених країн Західної Європи, США і Тихоокеанського регіону в епоху постіндустріального суспільства. Синонімами є - суспільство постмодерну, технотронне суспільство, інформаційне суспільство. Його виникнення пов'язане домінуванням виробництва послуг над виробництвом товарів, розвитком і появою нових технологій комунікації, зміною норм культури.

Соціологічний аналіз культури

Слово «культура» походить від латинського слова cultura, що означає культивувати, або обробляти, ґрунт. В даний час в гуманітарних дисциплінах існує понад 600 визначень культури, які можна згрупувати в рамках шести підходів:

Аксіологічний підхід - культура визначається як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством.

Системно-діяльнісна концепція - культура визначається як система історично розвиваються надбіологічних програм людської діяльності, поведінки і спілкування, які виступають умовою відтворення і зміни соціального життя у всіх її основних проявах.

Структурно-семіотичний підхід - культура визначається як універсальна знакова система, основна функція якої полягає в накопиченні, зберіганні, перетворенні і передачі соціально-історичного досвіду людства.

Психоаналітична концепція - культура визначається придушення біологічного начала в людині.

Екзистенційно-герменевтичне розуміння культури - культура як унікальний спосіб людського існування.

Ігрова концепція культури - культура як спрямованість суспільства і індивіда на затвердження Кабміном і реалізацію соціально значущих ідеалів.

У соціології культура розглядається як сукупність цінностей, норм, символів, які обумовлюють соціальні структури і соціальну поведінку.

Завдяки культурі у індивіда утворюється певна система загальних світоглядних уявлень, на основі якої він може будувати свої дії. Наявність у безлічі індивідів подібних однопорядкові уявлень і робить можливим суспільство як єдине ціле. Крім того, культура дає можливість орієнтуватися в соціальному світі, так як постачає людини системою «показчиків» - заборон, заохочень, імперативів. Подібні показники - це соціальні норми (звичаї, звичаї, закони), цінності, символи і мову.

Норми - стандарти (правила), що регулюють поведінку і взаємодія людей у суспільстві. Вони наказують нам, що ми «повинні», що нам «слід» і чого ми «не повинні» або чого нам «не слід» робити.

Деяким нормам, званим «вдачами», люди надають дуже великого значення, строго караючи порушників. Інші норми, звані «звичаями», розглядаються як менш значущі і дотримуються їх не настільки ревно. Звичаї та подання відносяться до звичним і буденним умовностями, яких ми дотримуємося у своїй повсякденній діяльності.

Звичаї суспільства є важливим джерелом законів. Закони - це правила, які проводяться в життя спеціальної політичною організацією людей, які користуються правом застосовувати силу.

Цінності - це загальні уявлення, що їх поділяє більшою частиною суспільства, щодо того, що бажано, правильно і корисно. Цінності носять загальний і абстрактний характер і не вказують конкретно, які типи поведінки прийнятні, а які ні.

Символи - це дії або об'єкти, які сприймаються суспільством як еквівалент чогось іншого.

Найважливіші символи містяться в мові - соціально структурованої системі звукових образів (слів і пропозицій) мають певне значення. Мова - це наріжний камінь будь-якої культури.

Виділяють різні форми культури: елітарна, народна, масова культура, а також дві її різновиду - субкультуру і контркультуру.

Елітарна культура - це форма культури, яка формується завдяки появі писемності та розвитку «книжкової» форми передачі культурної спадщини. Вона передбачає струнку ієрархію цінностей і норм, наявність кодифікованих культурних текстів (філософських, релігійних, наукових, мистецьких), а також детально розроблених і жорстко регламентованих культурних практик, різного роду церемоній, обрядів, ритуалів, норм світського етикету, володіння якими стає підставою соціальної стратифікації і культурної ідентифікації різних соціальних груп (аристократичних, військових, релігійних, художніх, наукових еліт).

Народна (або «популярна») культура - це демократична форма культури, яка виростає на основі етнічної культури, фольклору, традиційних міфологічних вірувань, язичницьких культів, селянського побуту. Передається з покоління в покоління у формі переказів, легенд, усної народної творчості, завдяки безпосередньому спілкуванню поколінь в сім'ї, в контексті повсякденної побутової та трудового життя народу.

Масова культура - форма культури повсякденному житті, продукти якої поширюються за допомогою засобів масової комунікації серед широкої публіки, без урахування регіональних, релігійних або класових особливостей.

Субкультура - це культура специфічної соціальної спільноти, система цінностей і спосіб життя якої істотно відрізняється від загальноприйнятих стандартів і норм. Субкультури, як правило, мають локальний, замкнений характер і відрізняються специфічною мовою, особливими нормами поведінки, одностороннім розвитком тих чи інших культурних практик, уявлень і цінностей.

Субкультури є наслідком диференціації культурного простору, яка обумовлена урбанізацією, професійної спеціалізацією різних видів діяльності, посиленням соціальної мобільності, що призводить до формування гібридних культурних форм, відірваних від традицій і володіють рядом особливостей, що відокремлюють субкультуру як від національної, так і від загальнолюдської культури.

Контркультура - це така субкультура, яка не просто відрізняється, але протистоїть, знаходиться у відкритому конфлікті з домінуючою культурою, характерними для неї системою цінностей, способом життя, нормами і правилами поведінки. Контркультура відрізняється підкресленою нонконформізм, неприйняттям і руйнуванням культурних стереотипів і норм, ідеологічним і політичним екстремізмом.

Структурний різноманітність культури дозволяє виділяти в ній інші форми і різновиди: світову і національну культури, загальнолюдську і класову, релігійну та світську, глобальну і локальну, східну і західну і т. д.

В якості найважливіших соціальних функцій культури виділяють:

- адаптивну;
- регулятивну;
- інтегративну;
- комунікативну.